

Wanafunzi wanaweza kutunga insha kulingana na ushauri, onyo au kielelezo cha methali fulani. Ni vizuri kabla ya kuandika insha ye methali, kwanza kuelewa maana ya methali yenyewe, halafu utunge insha yako kulingana na matumizi ya methali hiyo kimaisha. Tazama mfano ufuatao wa insha ya methali.

Mshika mbili moja humponyoka

Sifa alikuwa msichana mwenye umri upatao miaka kumi na miwili alipomaliza darasa la saba akaruhusiwa kuingia kidato cha kwanza katika shule moja ya upili. Shule hiyo, ilikuwa ni ya mseto, yaani wanafunzi walikuwa mchanganyiko wa wavulana na wasichana.

Sifa alipokanyaga mkauu wake katika shule ya sekondari, yeye alivuma kila upande kama upepo wa dhoruba. Alianza kuponda maishamara moja. Aliingilia utamaduni wa kizungu kuliko wenyewe. Alivaa mavazi mafupi ya kubana na kuonyesha mapaja wazi. Kwa kuwa rinda alilolivalia likikuwa linambana sana, kielelezo cha chupi aliyoivalia ndani kiliweza kujitokeza na kutazamwa kwenye rinda mtu alipomwangalia matakoni hasa alipokuwa akitembea.

Sifa alijipamba kwa kila namna. Kucha midomo na kucha alivipaka rangi. Nywele alizifanya kuonekana kama zile za wazungu na marashi hayakumbanduka. Yeye alizungumza Kiingereza kwa king'ongo kila alipokwenda. Kweli Sifa alijirembesha akaponda maisha.

Sifa alikuwa anapenda pesa sana. Kila mtu aliyempa pesa, wakati huo huyo ndiye alikuwa mpenzi wake. Adabu hiyo ndiyo ilipelekea kuangamia na baadaye kufa kwake. Kila mwanafunzi, mwenyewe, kibarua, mpishi, dereva, mwanajeshi, akina polisi na kadhalika, ambaye alionyesha pesa kwake Sifa, basi huyo ndiye angekwenda naye kujiburudisha na kuponda maisha.

Kutokana na mwenendo huu mbaya, Sifa alipata mimba pamoja na magonjwa mbalimbali ya zinaa. Alifukuzwa shuleni ilipogundiliwa kwamba alikuwa anapata mimba. Baada ya matatizo chungu nzima, Sifa alizaa mtoto wakiume ambaye babake hakujulikana. Baadaye, Sifa alijikuta alishaugua ugonjwa wa UKIMWI ambao ulimdhofisha na kumfanya kuaga dunia. lazima, "mshika mbili, moja humponyoka" na "Mtaka vote hukosa mataji".

Zoezi la nane

1. Andika insha yenye maneno yasiyozidi 400 wala kupungua 350 juu ya methali hii, "ajidhaniye Amesimana, Aangalie Asianguke".

(d) Insha ya kuzieleza picha

Insha hii ni mfululizo wa picha juu ya jambo fulani. Picha zenyewe huwa zina uhusiano maana yake zote huwa zinaelezea jambo fulani ili kuleta maana au hadithi uliyokamilika.

Ukipewa mfululizo wa picha tofauti na kuombwa kuieleza ili mwishowe utunge insha inayowakilishwa na picha hizo, kwanza inatakikana kuziangalia vizuri picha hizo kutoka ya mwanzo hadi ya mwisho ili uweze kupata kiini cha jambo au kisa kinachoelezewa na picha hizo. Ni vizuri maelezo juu ya kila picha kuwa aya moja.

7.4 Ufahamu

Ufahamu ni zoezi linalohusu kusoma mafungu ya habari yaliyoandikwa kwenye makaratasi, ubao au yanayopatikana vitabuni. Mafungu hayo lazima yachaguliwe kwa makini kwa sababu ufahamu unakusudiwa kupima uwezo wa wanafunzi katika ustadi wa kusoma pamoja nakutoa maelezo kwa lugha uliyofunzwa. Kwa hiyo, fungu la ufahamu ambalo mwalimu atachagua kwa ajili ya wanafunzi wake lazima liwe na uwezekano wa kutahiniwa.

Kifungu cha habari ambacho kitachaguliwa na mwalimu kwa madhumuni ya kufundisha wanafunzi ufahamu, kiwe na sifa zifuatazo:-

- (i) Kifungu cha habari kisiwe rahisi wala kigumu lakini kiwe na ugumu unaolingana na kiwango cha uwezo wa wanafunzi.
- (ii) Kifungu cha habari kiwe na uwezekano wa kutungiwa maswali mepesi, wastani na magumu. Aina za maswali hizi zitasaidia kuchemsha bongo za wanafunzi, na kuwapa ujuzi zaidi katika ufahamu.
- (iii) Kifungu cha habari kichaguliwapo kwa ajili ya kufundisha ufahamu kisiwe na msamiati mgumu sana. Maneno magumu yasiwe mengi na maana yake iweze kupatikana kulingana na mazingira neno hilo

Kufundisha ufahamu, mwalimu afuate utaritibu ufuatao:-

- (i) Wanafunzi wapewe kifungu cha ufahamu wakisome kimya kimya.
- (ii) Mwalimu awasidie wanafunzi kuelewa maana ya maneno magumu.
- (iii) Wanafunzi watunge sentensi sahihi wakitumia maneno magumu yaliyofafanuliwa.
- (iv) Wanafunzi wapewe maswali yanayotegemea kifungu cha habari walichokisoma. Mwalimu azunguke darasani nakuwasaidia wale wanafunzi walio na matatizo na kuwahimiza wale walio katika mkondo mzuri.
- (v) Majibu yatolewe na wanafunzi wabadilishane daftari zao na kusahihisha kazi zao au mwalimu azitwae daftari ili aende akazisahihishe.

Ikumbukwe, ufahamu unapaswa kuchangamsha, kuamsha na kuchemsha bongo. Kifungu cha ufahamu kinafaa kuwavuta wanafunzi mpaka wapende kuendelea kusoma kifungu cha ufahamu hicho mfululiza hadi kufikia mwisho wake.

Kwa kuhitimisha, ikumbukwe kwamba madhumuni muhimu ya kufundisha ustadi wa kusoma ni kuwawezesha wanafunzi kusoma kwa upesi, kwa ujuzi na kwa ufahamu. Mtu asomaye kimya husoma upesi zaidi ya mtu asomaye kwa sauti. Wanafunzi wafunzwe kusoma upesi na kwa kimya. Kutimiza lengo hili, wanafunzi wakumbushwe kujiepusha na hatari au vipingamizi vinavyozuia kusoma kwa haraka na kuelewa upesi. Vipingamizi hivyo ni kama vile:-

- (i) Kutumia vidole wakati wa kusoma.
- (ii) Kutumia midodo wakati wa kusoma.
- (iii) Mwendo wa kichwa kutoka kushoto hadi kulia wakati wa kusoma.
- (iv) Kurudiarudia mafungu ya maneno yaliyosomwa.

Soma vifungu vya habari vifuatavyo halafu ujibu maswali yanayofuata

(i) Tuvae Mavazi ya heshima

Sisi wanadamu hatuendi uchi kama wanyama. Sisi huvuaa nguo, viatu, kape, vilemba na manambo mengine. Sisi tunafika kwa njia ya maji au kwa njia ya darwa.

hutusaidia kujikinga dhidi ya baridi au joto. Pili, mavazi hutufanya kuonekana maridadi na tatu, mavazi hutusaidia kuficha sehemu nyingi za siri kwenye miili yetu.

Lakini siku hizi, vijana wengi hasa wasichaaa huvaa mavazi ambayo si ya heshima. Wasichana wengi siku hizi utawakuta wakivaa mavazi ambayo pamoja na kuwabana sana, ni mafupi sana na hata yanaweza kuonyesha sehemu zao za siri za juu ya magoti. Baadhi ya wasichana huvaa nguo ambazo zinawesha macho kupenyeza ndani yake na kuangalia mavazi ya ndani kama vile chupi au sidiria. Hata hivyo, wasichana wengine huvaa nguo ambazo zinaacha sehemu za migongo yao wazi kabisa. Mavazi kama haya ambayo yanaonyesha maumbile wazi wazi pamoja na sehemu za siri si ya heshima kulingana na utamaduni wa kiafrika. Jambo la kushangaza ni kwamba baadhi ya wanawake nao huvaa vivyo hivyo. Unamkuta mke wa Bwana fulani amevaa rinda ambalo pamoja na kumbana, ni fupi sana. Hata akiwa anatembea, mapaja yanaonekana wazi wazi huku matako yaliyobanwa na rinda hilo yakibenukabenuka na kuonyesha pindo za chupi aliyovalia ndani ya rinda.

Kulitokea kisa kimoja kanisani cha kuaibisha sana. Msichana mmoja alikwenda kuhudhuria ibada ya Jumapili huku amevaa rinda fupi sana na lenye kumbana barabara. Msichana huyo ambaye alikuwa mwanafunzi katika shule fulani ya upili alifika baada ya ibada kuanza na kwa hiyo yeye akakaa kwenye viti vya nyuma.

Ibada hiyo ilikuwa maalum kwa sababu waliohudhuria waliombwa kushiriki katika ile sakramenti ya kukumbuka kufa kwa Bwana Yesu Kristo. Na kwa hiyo iliwabidi waumini kwenda polepole kwenye altare na kupiga magoti mbele ya Kasisi. Basi, waliokalia viti vya mbele ndio waliotangulia wakafuatiwa na wale wa viti vya katikati na mwishowe wale wa viti vya nyuma.

Zamu ya msichana huyo ilipofika, yeye bila aibu yoyote akasimama na kwenda mbele kwenye altare ili apate ile sakramenti takatifu. Msichana huyo alipokuwa akipita katikati akielekea kwenye altare, waumini wote walishangaa sana kwa vile alivyokuwa amevaa nguo ya aibu hadharani. Rinda lilikuwa fupi sana kiasi kwamba mapaja ya msichana huyo yalikuwa yanaonekana wazi kabisa. Isitoshe hiyo, rinda lake msichana huyo lilikuwa linambana sana hata alikuwa na matatizo kwa kutembea. Alikuwa akitembea mfano wa mfungwa au mwendawazimu aliyefungwa kwa pingu

Haya basi, msichana akafika kwenye altare akajaribu kupiga magoti lakini akapata taabu. Akajaribujaribu na mwishowe akafaulu kupiga magoti lakini kwa shida sana.

Lakini alipokuwa akingoja ili Kasisi aje ampe kipande cha mkate pamoja na Mvinyo kama ilivyo kawaida ya sakramenti hiyo, waumini nyuma yake wakaanza kupiga makelele wakinung'unika.

Wengine wakasema, "Hapana, asipewe mkate na mvinyo! Hastahili hivyo. Yeye amekosa adabu."

Hata wanawake nao wakasema, "Hapana! Mavazi haya ya kisasa sasa yamevuka mpaka na kugeuka kitu kingine. Mbona yeye ameaibisha jamii ya wanawake"

Watoto ambao wao hawakujua ni aibu gani msichana alirusha, walikuwa wanacheka tu kwa kuwa walikuwa wanachungulia chupi ya msichana huyo wakati alipokuwa akipiga magoti.

Je, aibu gani iliyotokea, mpaka waumini wakapata kunung'unika hivyo? Ndugu yangu, maajabu kweli yalitokea! Msichana yule alipopiga magoti, rinda lake likaenda juu zaidi na kuacha matako yake wazi isipokuwa chupi aliyoivalia ndani. Ikawa aibu kubwa na mwanamume mmoja akasimama akamwendea yule msichana akamkamata mkono akamvuta nje. Msichana alikuwa bado hajapewa mkate na mvinyo. Kisa hicho kweli kiliiharibu ibada hiyo takatifu.

Ndugu yangu, ingawa tuna haki ya kuvaa kama vile tupendavyo, inatupasa kujiheshimu na kuvaa mavazi yenye heshima. Tuheshimu utamaduni wetu wa Kiafrika ambao hauungi mkono mavazi yanayoonyesha sehemu za siri za mwili. Lazima tuvae mavazi ya heshima, nasi tuwe na heshima.

Jibu maswali yafuatayo

1. Toa sababu tatu muhimu ukielezea umuhimu wa mavazi kwa binadamu.
2. Je, mavazi ambayo yanachukuliwa kama si ya heshima ni mavazi ya aina gani?
3. Fanya utafiti na uandike sehemu zote za mwili wa binadamu.
4. Msichana anayezungumziwa katika taarifa hii alikuwa amevaa vipi?
5. Kwa nini msichana huyo alikalia kwenye viti vya nyuma alipoingia kanisani?
6. Kwa nini watu waliokuwemo kanisani walinung'unikia msichana alipopiga magoti kwenye altare?
7. Toa maelezo ya maneno yafuatayo:-

(i)	ibada	(vi)	upindo
(ii)	aibu	(vii)	chupi
(iii)	kasisi	(viii)	sidiria
(iv)	mvinyo	(ix)	chungulia
(v)	rinda	(x)	utamaduni

8. Andika tena taarifa hiyo yenye kichwa TUVAE MAVAZI YA HESHIMA kwa ufupi kwa maneno ya kati 100 – 120.

(ii) Panya

Panya ni wanyama waharibifu na wasumbufu sana. Panya wanapenda sana kuishi nyumbani pamoja na watu. Hasa panya hupenda sana nafaka, mihogo iliyokauka na vyakula vinginevyo.

Panya ni waharibifu kwa sababu wakisha ingia jikoni au ghalani, wataharibu vyakula vinavyohifadhiwa humo. Panya hawa huchimba mashimo ghalani au jikoni ambamo wanajifisha wakati na mchana au wanapofukuzwa na mwenyewe. Pia, katika mashimo hayo, wao hujitayarishia mahali pa kuzalia. Panya anaweza kuzaa watoto zaidi ya watano mara moja. Kumbuka panya hatagi mayai bali yeye huzaa watoto kama wanyama wengine wenye damu moto.

Panya wakiwemo jikoni wanasumbua sana. Ukiacha chakula humo bila kukifunika vizuri, panya hao watajitokeza usiku kutoka mashimoni na kuanza kutambaatambaa mahali pote gizani huku wakila kile chakula namoia na kutafuta vyakula vingine. Lazima panya hao watakula kwenye

Panya wakibahatika kuingia katika nyumba ya kulala wao wanasumbua sana. Usiku wao hutisha wakiwa wanakukurikana baina ya vitu. Unaweza kufikiri kwamba mna nyoka nyumbani. Pengine, baada ya kula na kushiba, panya hao hufukuzana huku wakipiga kelele. Pengine panya wa kiume huwa wanawakimbiza panya wa kike kwa ajili ya kufanya mapenzi. Isitoshe, panya hula nguo kwa kuzitoboatoboa na kuziacha kuwa na matundu kadha wa kadha.

Mbali na hayo, panya ni wanyama wabaya sana sababu ni wachafu na wanasaidia katika kueneza ugonjwa hatari wa tauni. Kwanza panya ni wachafu kwa sababu wao wanaingilia kwenye vitu vichafu kama vile choo wakati wa kutafuta chakula. Tena wao wanachakura hapo na pale penye uchafu au maji-maji huku wakitafuta chakula. Hata hivyo, panya huzikua vitu vichafu kama vile kinyesi cha mtoto mchanga na kukila. Panya huheba uncafu kwenye miguu yao pamoja na midomo yao na wakila kwenye chakula cha watu, wao hupangusa uchafu ule kwenye chakula hicho.

Jambo la pili ni kwamba panya hubeba viroboto katika nywele zao zinazofunika mwili wao. Viroboto hao husababisha ugonjwa hatari sana wa tauni. Ugonjwa huu ni kama homa na unaambatana na majipu mwilini. Ugonjwa huu huenea kwa haraka na unaweza kuua maelfu na maelfu ya watu katika mji au kijiji fulani katika muda mfupi.

Je, ikiwa ndivyo mambo yalivyo kuhusu panya, tuwafanyieje wanyama hao? Jibu ni fupi, tuwaue tuwaanganize na tuwazuie wasingie katika nyumbani, tumia mtego wa kuua panya au sumu ili kuwaua. Unaweza kufuga paka kwani paka huwala panya. Halafu, inatubidi kudumisha usafi nyumbani. Manyasi yanayozunguka nyumba, meko, maghala na vyoo, lazima yafyekwe. Hatimaye, dalili za ugonjwa wa tauni zikionekana mji au kijiji fulani, ripoti ipigwe kwa serikali au kutuo cha afya kilichoka karibu, mara moja.

Jibu maswali yafuatayo

1. Kwa nini panya wanachukuliwa kama wanyama waharibifu na wasumbufu?
2. Kwa nini panya huchimba mashimo mara tu waingiamo jikoni au ghalani?
3. Panya hubeba wadudu gani kwenye nywele zao mwilini?
4. Wadudu hao wanaobebwa na panya katika nyumba?

6. Toa maelezo ya maana ya maneno yafuatavyo:-

- (i) kiroboto
- (ii) tauni
- (iii) chakura
- (iv) hifadhi
- (v) tambaa
- (vi) toboa
- (vii) tundu
- (viii) fyeka
- (ix) zikua
- (x) jipu

7. Andika tena taarifa hiyo yenye kichwa PANYA kwa maneno 100 (Jaribu kufupisha kwa maneno yake mwenyewe).

(iii) Uharibifu wa mazingira

